

Jacek Lasota

Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie /
War Studies University in Warsaw

 <https://orcid.org/0000-0002-1136-9829>

Wybrane kategorie sztuki wojennej

Summary

Selected Categories of the Art of War

The article is an attempt to solve the research problem expressed in the question: Which of the concepts of martial arts can be included in its category and what is their content? The publication offers new solutions in this matter. It introduces new categories into the current classification, which suggests to meet the criteria for a more detailed division. The purpose of the article is also to draw attention to the need to organise the basic terminological issues of selected categories of martial arts in the first place.

Keywords: art of war, history of the art of war, strategy, operational art, tactics, war

Streszczenie

Artykuł jest próbą rozwiązania problemu badawczego mającego wyraz w pytaniu: Które z pojęć sztuki wojennej można zaliczyć do jej kategorii i jaka jest ich treść? Autor w swojej publikacji proponuje nowe rozwiązania w tej kwestii. Wprowadza do dotychczasowej klasyfikacji nowe kategorie, które w jego opinii spełniają kryteria bardziej szczegółowego ich podziału. Celem artykułu jest również zwrócenie uwagi na potrzebę uporządkowania w pierwszej kolejności podstawowej problematyki terminologicznej wybranych kategorii sztuki wojennej.

Słowa kluczowe: sztuka wojenna, historia sztuki wojennej, strategia, sztuka operacyjna, taktyka, wojna

© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: not applicable. **Conflicts of interests:** none. **Ethical Considerations:** the authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

Received 2025-11-25. Verified 2025-11-25. Reviewed 2025-12-16. Accepted: 2025-12-29

Wprowadzenie

W ostatnich latach zaszły niezwykle intensywne przemiany w sytuacji polityczno-wojskowej na świecie, w Europie i w naszym państwie, które powodują, że wyzwania dla bezpieczeństwa i obronności, w tym również, a może i przede wszystkim te z zakresu sztuki wojennej, powinny być stale obecne w świecie nauki.

Truizmem stało się stwierdzenie, że w sztuce wojennej dokonują się rewolucyjne zmiany, a ich tempo będzie jeszcze większe, gdyż świat zmienia się z zawrotną prędkością, niespotykaną od dziesięcioleci. Zmiany zachodzą w sferze społecznej, gospodarczej, technologicznej, politycznej itp. Nakładają się na to ciągłe przeobrażenia w środowisku bezpieczeństwa, które można niemal codziennie obserwować we współczesnym świecie. Pamiętam, kiedy w 2000 r. prof. Zbigniew Ścibiorek na jednym z wykładów skierowanych do słuchaczy-oficerów studiów dyplomowych w Akademii Obrony Narodowej określił ówczesne środowisko bezpieczeństwa jako „środowisko turbulentne”. Dziś nazwanie środowiska bezpieczeństwa, szczególnie w naszym regionie, „turbulentnym” jest nazbyt optymistyczne...

Mając na uwadze ciągłą obserwację środowiska bezpieczeństwa, można stwierdzić, że pojawiła się potrzeba ponownego krytycznego spojrzenia na istniejące do tej pory poglądy, koncepcje i ustalenia funkcjonujące w teorii sztuki wojennej. Szczególnego znaczenia nabiera obecnie sfera pojęciowa, gdyż niektóre z pojęć zmieniają swoje znaczenie, pojawiają się także nowe zjawiska, które powinny mieć swoje miejsce we współczesnej terminologii nauk o bezpieczeństwie. Przyjęcie w miarę jednolitej siatki terminologicznej, spójnej bazy pojęciowej, powinno też ułatwić rozpatrywanie kolejnych, merytorycznych już zagadnień sztuki wojennej. Pozwoli także na doskonalenie języka wojskowego i stosowanie prawidłowej terminologii z zakresu sztuki wojennej w dokumentach doktrynalnych, pracach naukowych, a także literaturze popularno-naukowej. Nie można zapominać, że dziś wielu pojawiających się w dużej liczbie wszelkich ekspertów i komentatorów wojska i wojskowości prowadzi swoje portale społecznościowe, które pustoszą sferę pojęciową sztuki wojennej. W odczuciu autora próba nowego spojrzenia i ogólnego uporządkowania w pierwszej kolejności problematyki terminologicznej wybranych kategorii sztuki wojennej ułatwi interpretację dorobku myśli wojskowej i samodzielne śledzenie aktualnych prądów literatury, zweryfikowanych pod względem merytorycznym portali internetowych i tzw. „prasy wojskowej” na temat sztuki wojennej w jej wymiarze teoretycznym i historycznym.

Przegląd literatury

Współczesna literatura dotycząca teorii i praktyki sztuki wojennej w języku polskim i angielskim na pierwszy rzut oka wydaje się stosunkowo bogata, jednak przy bliższym zapoznaniu się z nią okazuje się powierzchowna i mało fachowa. Szczególnie rażące są błędy językowe oraz terminologiczne związane z kategoriami sztuki wojennej, zwłaszcza te dotyczące sztuki operacyjnej i taktyki.

Niestety istnieje obecnie w materii sztuki wojennej olbrzymi chaos terminologiczny, który, jak bardzo trafnie ocenił prof. Waldemar Kitler, „utrudnia możliwość komunikowania się w ramach związanej teorii, a także stwarza możliwość dowolnego jej stosowania, co prowadzi do braku logicznie powiązanych tez, hipotez, praw i definicji jednoznacznie wyjaśniających określony przedmiot badań”¹. Zapewne te problemy znajdują także swoje odniesienie w kontekście terminów związanych z podstawowymi kategoriami sztuki wojennej.

Na przestrzeni ostatnich trzech dekad pojawiło się niewiele publikacji obejmujących kategorie sztuki wojennej. Dużo uwagi tym zagadnieniom poświęca Stanisław Koziej w klasycznym dziś dziele pt. *Teoria sztuki wojennej*, o kategoriach sztuki wojennej i sztuki operacyjnej pisze także Jerzy Zieliński w książce pt. *Zarys sztuki operacyjnej wojsk lądowych Rzeczypospolitej Polskiej*. Kluczowym zagadnieniem kategorii sztuki wojennej poświęca też miejsce Sylwester Sadowski w swojej monografii pt. *Podstawowe zagadnienia teorii walki zbrojnej*. Również kategoriom sztuki wojennej poświęcony jest skrypt Jacka Joniaka pt. *Sztuka wojenna. Podstawowe kategorie i ich interpretacja*, który opiera się przede wszystkim na poglądach S. Kozieja i w niewielkim stopniu je poszerza. Także Andrzej Polak i wspomniany wyżej J. Joniak zamieścili kilkudziesięciostronicowy rozdział w książce pod wspólną redakcją naukową pt. *Sztuka wojenna* traktujący o kategoriach sztuki wojennej. Opisane są w nim tylko wybrane podstawowe kategorie sztuki wojennej, tj. wojna oraz działania wojenne. Do autorów poruszających ostatnio kwestie kategorii sztuki wojennej można także zaliczyć Konrada Malasiewicza, który w swojej książce pt. *Teoria walki zbrojnej. Próba systematyzacji* odniósł się w nowatorski sposób również do powyższych kwestii.

¹ W. Kitler, *Transdyscyplinarność badań w naukach o bezpieczeństwie i w naukach o obronności*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe. Aspekty metodologiczne i dydaktyczne*, red. idem, T. Kośmider, Warszawa 2015, s. 163.

Oczywiście poszczególnym kategoriom sztuki wojennej, tj. wojnie, działaniom wojennym, operacji, kampanii, bitwie, działaniom bojowym i innym, poświęcono wiele monografii i artykułów naukowych, jednak kompleksowe ujęcie kategorii sztuki wojennej, które będą wymieniane w dalszej części publikacji, zostało zainicjowane przez S. Kozieja.

Metodyka badań własnych

Analiza literatury przedmiotu, konsultacje z nauczycielami akademickimi, ekspertami wojskowymi w dziedzinie sztuki wojennej oraz doświadczenia autora na szczeblach dowódczych, sztabowych, dydaktycznych i naukowych wskazują na to, że istnieje potrzeba zebrania, uporządkowania i kompleksowego opracowania zagadnień związanych z tematyką kategorii sztuki wojennej.

Sztuka wojenna jest zarówno teorią, jak i praktyką. Z tego też powodu, zajmując się problematyką sztuki wojennej, należało uwzględnić założenia teoretyczne rozwoju sztuki wojennej. Z drugiej zaś strony, miernikiem skuteczności teorii pozostają przede wszystkim wnioski uzyskane z doświadczeń w działaniach wojennych. Mając więc na uwadze merytoryczny zakres artykułu, uznano, że wymiar praktyczny stanowić będzie tylko sygnałny aspekt niniejszej publikacji.

Przyjmując za podstawę powyższe kwestie, założono, że przedmiotem badań, których wyniki zawarte są w publikacji, będzie sztuka wojenna i jej kategorie w aspekcie teoretycznym.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na potrzebę nowego spojrzenia i ogólnego uporządkowania w pierwszej kolejności podstawowej problematyki terminologicznej wybranych kategorii sztuki wojennej.

Problem główny, odzwierciedlający dotychczasowe założenia oraz ukierunkowujący czynności badawcze, sformułowano w postaci pytania: Które z pojęć sztuki wojennej można zaliczyć do jej kategorii i jaka jest ich treść?

W kontekście rozwiązania powyższego problemu badawczego sformułowano szereg problemów szczegółowych, których wyjaśnienie implikowało rozwiązanie problemu głównego:

- 1) Czym są kategorie sztuki wojennej?
- 2) Co jest istotą kategorii sztuki wojennej?
- 3) W jaki sposób można klasyfikować kategorie sztuki wojennej?
- 4) Czym cechują się kategorie sztuki wojennej w kontekście zbrojnych działań wojennych?

Podstawą rozwiązania wskazanych problemów było sformułowanie następującej hipotezy roboczej: Uważam, że kategorie sztuki wojennej są podstawowymi pojęciami wyrażającymi najogólniejsze i najistotniejsze cechy planowania, organizacji i prowadzenia działań wojennych. W ich treści może zawierać się specyfika teorii sztuki wojennej, a proces ich formułowania jest długotrwały i obejmuje zarówno praktykę, jak i jej teorię. Klasyfikacja kategorii sztuki wojennej powinna pozwolić z kolei na usystematyzowanie dorobku jej teorii i podstawowych pojęć. Kategorie sztuki wojennej w kontekście walki zbrojnej mogą się charakteryzować określoną trwałością, jak i cechować zmiennością. Powinny być one zatem podstawą do formułowania logicznych praw teorii sztuki wojennej, a także konkretyzować i wzbogacać wyobrażenie o treści i działaniu praw tej teorii.

Opracowanie artykułu wymagało zapoznania się z szerokim spektrum problematyki związanej ze sztuką wojenną, bezpieczeństwem i obronnością państwa, a szczególnie z aspektem wojny i działań wojennych, zarówno ich zbrojnego, jak i niezbrojnego wymiaru. Materiały do rozważań nad kategoriami sztuki wojennej zostały zgromadzone przy zastosowaniu metod empirycznych, takich jak analiza dokumentów z zastosowaniem techniki, jaką jest analiza ilościowa i jakościowa. Natomiast z metod teoretycznych wykorzystano przede wszystkim analizę, syntezę, abstrahowanie, porównanie i wnioskowanie oraz uogólnienie.

Mając na uwadze wspomnianą wyżej bogatą literaturę traktującą szczegółowo o wybranych kategoriach sztuki wojennej, tj. wojnie, działaniach wojennych, walce, walce zbrojnej, strategii, sztuce operacyjnej czy taktyce, przyjęto ograniczenia, związane także z planowaną objętością publikacji. W artykule skupiono się zatem na wybranych kategoriach sztuki wojennej, ale kluczowych i niezwykle istotnych w kontekście jej działów: strategii, sztuce operacyjnej i taktyki. Dlatego też ograniczono liczbę przytaczanych definicji i zakres rozważań nad istotą poszczególnych kategorii sztuki wojennej do niezbędnego minimum. Warto dodać, że nie wszystkie wymieniane w niniejszej publikacji kategorie sztuki wojennej znalazły swoje miejsce w propozycjach opracowanych przez S. Kozieja, A. Polaka i innych, dlatego właśnie im poświęcono szersze ujęcie w niniejszym artykule.

Istotne jest też zwrócenie uwagi na znaczenie omawianej problematyki dla rozwoju nauk o bezpieczeństwie. Po pierwsze, podjęte działania poznawcze są aktualne, związane ze zmieniającymi się trendami w polskiej sztuce wojennej. Po drugie, znaczącą wartość poznawczą ma teoretyczne uzasadnienie poszczególnych kwestii, zwłaszcza podejście metodologiczne w rozwiązywaniu złożonych problemów związanych ze sposobem postrzegania kategorii sztuki wojennej w środowisku naukowym i wojskowym. I po trzecie, jest to próba uzupełnienia i wzbogacenia dorobku polskiej myśli wojskowej poświęconej teorii sztuki wojennej.

Kategorie sztuki wojennej – próba zdefiniowania i klasyfikacji

W celu uporządkowania dalszych rozważań dotyczących kategorii sztuki wojennej koniecznym jest przybliżenie znaczenia samego terminu „kategoria”, „sztuka wojenna” oraz „kategorie sztuki wojennej”.

Niestety S. Koziej w swojej książce *Teoria sztuki wojennej*, poświęcając rozdział podstawowym kategoriom sztuki wojennej², nie definiuje samego terminu „kategoria” ani „kategorie w sztuce wojennej”, a tylko je wymienia i syntetycznie opisuje.

W związku z powyższym wskazanym jest, aby zwrócić uwagę na termin kategoria, który jest wyjściowy do dalszych rozważań. Kategoria (z gr. *kategorēin* – orzekać) – został utworzony przez Arystotelesa³. Jest to podstawowy zbiór przedmiotów; element wyczerpującego podziału wszystkich bytów na najbardziej ogólne gatunki i rodzaje. Kategoria oznacza grupę ludzi, przedmiotów, zjawisk itp. wyróżnioną ze względu na jakąś cechę wspólną, a także ogólne pojęcie, za pomocą którego w filozofii i nauce ujmowana jest rzeczywistość⁴. *Słownik języka polskiego PWN* definiuje kategorię w dwóch znaczeniach, w pierwszym jako grupę ludzi, przedmiotów, zjawisk itp. wyróżnioną ze względu na jakąś cechę wspólną, w drugim jako ogólne pojęcie, za pomocą którego w filozofii i nauce ujmowana jest rzeczywistość⁵. Poszczególne kategorie zatem można wyróżnić ze zbioru pojęć, mając na względzie jakąś cechę wspólną.

Sztuka wojenna natomiast jest definiowana jako teoria i praktyka przygotowania państwa (koalicji) i sił zbrojnych do wojny oraz wykorzystania w czasie działań wojennych materialnych, moralnych i militarnych możliwości do realizacji celów i zadań (strategicznych, operacyjnych, taktycznych), nakreślonych przez politykę państwa oraz kierowanie prowadzonymi działaniami⁶.

Zatem punktem wyjścia do rozważań o kategoriach sztuki wojennej jest uznanie kategorii za podstawowe, najogólniejsze pojęcia naukowe. Kategorie w sztuce wojennej są więc podstawowymi pojęciami wyrażającymi najogólniejsze, istotne cechy, strony, związki i odniesienia procesu przygotowania (planowania, organizacji) oraz prowadzenia działań wojennych.

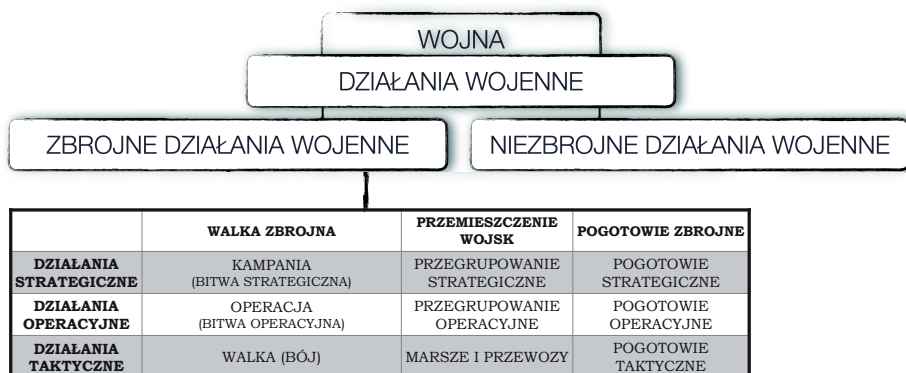
² S. Koziej, *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 1993, s. 7–25.

³ Współcześnie Arystotelesowskiemu podziału kategorii nie uznaje się przeważnie ani za wyczerpujący i spójny, ani za zgodny z naturą języka, dał on jednak podstawy do dalszych analiz pojęcia kategorii.

⁴ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria> (dostęp: 1 VII 2023).

⁵ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kategoria.html> (dostęp: 1 VII 2023).

⁶ *Leksykon obronności*, red. M. Huzarski, J. Wolejszo, Warszawa 2014, s. 36.

Wykres 1. Dotychczasowa klasyfikacja kategorii sztuki wojennej według S. Kozieja (Źródło: opracowanie własne na podstawie S. Koziej, *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 1993, s. 15)

Rozróżnienia kategorii sztuki wojennej można dokonywać biorąc pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: stopień uogólnienia zjawiska walki, skalę działań wojsk, ich treści i znaczenia, rodzaje i formy walki, jak i ich wsparcie i zabezpieczenie itp. Również można klasyfikować kategorie sztuki wojennej mając na uwadze czas ich pojawienia się i czasookres istnienia. Aspekt historyczny wskazuje nie tylko na zmienność kategorii sztuki wojennej, ale także na ich określoną trwałość. Potwierdza także szansę przeanalizowania nie tylko samego procesu ich powstawania, ale również zmian w siłach i środkach walki zbrojnej, pod wpływem których wzbogacała się i poszerzała ich treść.

Do rangi kategorii sztuki wojennej odnoszą się zatem tylko te pojęcia, które wyrażają najważniejsze strony, związki i odniesienia bojowej działalności wojsk, mające wpływ na realizację zadań przez całe siły zbrojne lub określające zasady działania poszczególnych rodzajów wojsk. U podstaw systemu kategorii sztuki wojennej leży zatem logiczna metoda odnajdywania głównego ogniwa oraz istoty w ciągu zdarzeń.

Wybrane kategorie sztuki wojennej – próba klasyfikacji według kryterium stopnia uogólnienia

Zarówno S. Koziej, jak i A. Polak, ale także i inni teoretycy wojskowi, uważają wojnę za najogólniejszą kategorię sztuki wojennej⁷. Do końca II wojny światowej do opisanego stosunków międzynarodowych wystarczyły dwa zasadnicze pojęcia – wojna

⁷ S. Koziej, *op. cit.*, s. 8; *Sztuka wojenna*, red. A. Polak, J. Joniak, Warszawa 2014, s. 127.

oraz pokój, będące sytuacjami przeciwstawnymi, uzupełnione o pojęcie kryzysu jako sytuacji pośredniej. Wojna kończyła się zawieszeniem broni, po którym następował traktat i panował pokój pomiędzy zwycięzcą i zwyciężonym. Wojna zatem była podporządkowana regułom i konwencjom, wyznaczony był jej początek i koniec. Jednak świat po 1945 r. zmienił się do tego stopnia, że klasyczny paradygmat wojny nie odpowiadał w całości rzeczywistości. Wojna stała się zjawiskiem pozbawionym reguł, bez wywołanego początku i zaznaczonego końca, bez kontroli, praw i konwencji. Dlatego też w teorii sztuki wojennej pojawił się po II wojnie światowej termin „konflikt zbrojny”, który wówczas został zdefiniowany jako „wszelkie przejawy walki zbrojnej, prowadzonej nie tylko przez siły militarne reprezentujące podmioty prawa międzynarodowego, a także gdy działania zbrojne nie zostały poprzedzone ich oficjalnym wypowiedzeniem”⁸. Powstała niezmiernie bogata literatura poświęcona definiowaniu i wskazaniu na zasadnicze cechy konfliktu zbrojnego, jednak nie ulega wątpliwości, że termin konflikt zbrojny jest niejednoznaczny i nie ma w nauce zgodnej akceptacji jego treści. Jak zauważył w swoim artykule Tadeusz Kęsoń, szczególnym przypadkiem konfliktu zbrojnego, a ściślej – konfliktu zbrojnego o dużej intensywności, jest wojna, w której działania militarne prowadzą przynajmniej dwie strony o sprzecznych dążeniach⁹. Dokonując analizy klasycznych definicji i koncepcji wojny, Bolesław Balcerowicz określił podstawowe warunki, jakie muszą być spełnione, aby dany konflikt zbrojny nazwać wojną:

- 1) prawne – kiedy mamy do czynienia z prawnie zdefiniowanym stanem wojny, który pociąga za sobą określone konsekwencje prawne;
- 2) strukturalne – kiedy stronami działań są określone siły polityczne, będące podmiotami prawa międzynarodowego i ich siły zbrojne;
- 3) funkcjonalne – kiedy generalnym celem działań jest narzucenie własnej woli stronie przeciwnej poprzez fizyczne obez władanie jej sił zbrojnych;
- 4) ekonomiczne – kiedy ma miejsce zaangażowanie wszystkich (bądź gros) zasobów państwa¹⁰.

⁸ *Vide*: Art. 2 konwencji genewskich z 1949 r. oraz art. 1 ust. 4 Protokołu dodatkowego do konwencji dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych i art. 1 Protokołu dodatkowego do konwencji dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych.

⁹ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, skrypt internetowy, www.osrodekbadania.waw.pl (dostęp: 12 I 2020).

¹⁰ B. Balcerowicz, *Współczesna sztuka wojenna – konteksty*, [w:] *Sztuka wojenna we współczesnych konfliktach zbrojnych – przemiany i tendencje rozwojowe. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 20 października 2006 r.*, red. J. Gotowała, Warszawa 2007, s. 127.

Jak można dostrzec, bardzo często przypisywanie niewłaściwego znaczenia pojęciowego wojnie wynika z błędnego rozróżnienia funkcji poszczególnych narzędzi wojny, do których można zaliczyć: politykę (narzędzia polityczne), prawo (narzędzia prawne), ekonomię (narzędzia ekonomiczne) i siły zbrojne (narzędzia militarne). Często działania sił zbrojnych nazywa się wojną, pomijając lub nie doceniając innych narzędzi wojny, co jest błędem semantycznym (znaczeniowym). Innymi słowy, wojnę postrzega się tylko przez pryzmat walki zbrojnej, która podlega stałym przeobrażeniom, zarówno w sposobach jej prowadzenia, jak i w zakresie podmiotów biorących w niej udział. Działania sił zbrojnych w wojnie wyrażają się w walce zbrojnej, która jest drogą do zwycięstwa rozpatrywanego w kontekście celu militarnego wojny. Wojnę natomiast prowadzi podmiot polityczny, jakim jest państwo, zadaniem polityków jest umiejętne wykorzystanie efektów zwycięstwa militarnego do osiągnięcia celów politycznych wojny. Wojna jest więc starciem zbrojnym z przeciwnikiem i ściśle wiąże się z prowadzeniem działań wojennych, które zawierają w swojej specyfice zbrojne działania wojenne i niezbrojne działania wojenne.

Analizując powyższe zapisy, należy pozostać przy stwierdzeniu, że wojna jest najogólniejszą kategorią sztuki wojennej. Jednak pojawiły się w rozważaniach o niej także terminy takie jak „pokój” i „zwycięstwo”, i są one również terminami o dużej ogólności znaczeniowej. Andrzej Czupryński w oparciu o termin pokój zdefiniował w nowatorski sposób definicję sztuki wojennej i uznał, że „współczesna sztuka wojenna to sztuka używania narzędzi wojny do wywalczenia pokoju na warunkach prawa międzynarodowego”¹¹. Definicja powyższa będzie jeszcze poddana komentarzowi w dalszej części publikacji.

Terminy pokój, zwycięstwo, walka czy też porażka nie powinny być rozpatrywane jako ogólne kategorie sztuki wojennej, ale jako szczególne. W sztuce wojennej pojęcie „pokój” jest zwykle definiowane jako stan braku wojny, konfliktu zbrojnego między państwami lub narodami. Jest to okres, w którym strony konfliktu wyrażają zgodę na zaprzestanie działań wojennych, negocjują warunki i starają się osiągnąć porozumienie w celu zapewnienia stabilności i rozwiązania sporów.

Pojęcie pokoju zatem w sztuce wojennej może mieć również szersze znaczenie. Odnosi się do strategicznych i operacyjnych działań podejmowanych w celu zapobieżenia wojnom, rozwiązywania sporów dyplomatycznie, utrzymywania równowagi sił i zapewnienia bezpieczeństwa. W tym kontekście koncepcja pokoju obejmuje szerokie spektrum działań, które mają na celu zapobieżenie wojnom i konfliktom zbrojnym, w tym dyplomację, negocjacje, mediację, pokojowe siły zbrojne oraz umowy i traktaty międzynarodowe. Nie można w tym miejscu zapomnieć o odstraszeniu.

¹¹ A. Czupryński, *Współczesna sztuka operacyjna*, Warszawa 2009, s. 15.

Carl von Clausewitz w swoim monumentalnym i ponadczasowym dziele *O wojnie* w rozważaniach na temat pokoju podkreślał złożoność relacji między wojną a pokojem. Jego zdaniem wojna jest jednym z narzędzi politycznych, które państwo może wykorzystać do osiągnięcia swoich celów. Stwierdzał, że pokój nie jest jedynie brakiem działań wojennych, ale stanem, w którym państwo osiąga swoje cele i interesy. W takim ujęciu pokój jest wynikiem negocjacji i porozumienia pomiędzy zwaśnionymi stronami. Clausewitz podkreślał również, że pokój nie jest trwałym stanem, lecz tymczasowym ustępstwem, które może prowadzić do kolejnej wojny. Zdaniem pruskiego teoretyka pokój nie jest absolutnym celem, ale tylko etapem w nieustannym cyklu wojny i polityki. Zgoła odmienne podejście do pokoju miał inny Prusak, generał Erich von Ludendorff. Jego poglądy na temat pokoju różniły się od tradycyjnych koncepcji pokoju opartych na negocjacjach i dyplomacji. Ludendorff wyrażał przekonanie, że pokój można osiągnąć tylko przez militarną dominację i narzucenie warunków przeciwnikowi. Ludendorff był zwolennikiem tzw. zwycięskiego pokoju, czyli pokoju, który zostałby narzucony przeciwnikowi przez zwycięską stronę na jej warunkach. Był przekonany, że tylko poprzez militarne zwycięstwo można zapewnić trwały pokój, eliminując potencjał przeciwnika do prowadzenia kolejnych działań wojennych. W jego koncepcji pokój miał służyć głównie umocnieniu i utrzymaniu sił militarnych, a nie współpracy i dialogowi między narodami.

Współcześnie Sztokholmski Instytut Badań nad Pokojem (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI¹²) w swoich badaniach i publikacjach definiuje pokój jako stan, w którym występuje brak konfliktu zbrojnego lub zagrożenia konfliktem, a konflikty rozwiązywane są pokojowymi środkami i negocjacjami. Instytut ten podkreśla, że pokój to nie tylko brak wojen i działań zbrojnych, ale również szersze pojęcie, które obejmuje aspekty społeczne, gospodarcze i polityczne. W swoich badaniach i analizach SIPRI bierze pod uwagę czynniki wpływające na utrzymanie pokoju, takie jak rozbrojenie, stabilność regionalną, współpracę międzynarodową, rozwiązywanie sporów na drodze dyplomatycznej oraz poprzez wzmacnianie instytucji międzynarodowych.

Kolejny termin „zwycięstwo” to z kolei „pomyślny dla jednego z uczestników wynik jakiejś walki bądź rywalizacji”¹³. Zwycięstwo zatem najogólniej oznacza osiągnięcie sukcesu w konkretnym kontekście, zazwyczaj w wyniku rywalizacji, konfliktu lub zmagania. W znaczeniu nawiązującym do sztuki wojennej oznacza osiągnięcie sukcesu w walce zbrojnej, wojnie lub konflikcie zbrojnym. Zatem

¹² Zajmujący się statutowo badaniami nad konfliktami zbrojnymi, wojną, rozbrojeniem, rozprzeżstrzenianiem się broni masowego rażenia i pokojem.

¹³ <https://wsjp.pl/haslo/podglad/17438/zwyciestwo/4882814/w-walce> (dostęp: 11 VII 2023).

zwycięstwo w ujęciu wojskowym nie jest jednoznacznie zdefiniowane i nie można go sprowadzić tylko do zdobycia terytorium czy zniszczenia przeciwnika. Zwycięstwo militarne zwykle oznacza pokonanie przeciwnika, narzucenie mu swojej woli i osiągnięcie celów politycznych, strategicznych, operacyjnych lub taktycznych założonych przez kierownictwo państwa lub dowództwa różnych szczebli.

Z kolei idąc dalej w rozważaniach o szczególnych kategoriach sztuki wojennej, można zwrócić uwagę na to, że termin „porażka” oznacza przeciwieństwo zwycięstwa i niepowodzenie w osiągnięciu zamierzonych celów. Porażka jest zwykle postrzegana jako niepowodzenie lub nieudany rezultat. W kontekście sztuki wojennej porażka oznacza stratę w wojnie, konflikcie zbrojnym, brak osiągnięcia celów politycznych, strategicznych, operacyjnych czy taktycznych. Może ona dotyczyć utraty terytorium, zdobycia przez przeciwnika ważnych strategicznie miejsc lub osiągnięcia przewagi w walce.

Propozycją ostatniej szczególnej kategorii sztuki wojennej jest „walka”. Termin ten wypływa jednoznacznie z najogólniejszej kategorii sztuki wojennej – wojny i oddziaływa na pokój, zwycięstwo i porażkę. Walkę można definiować na wiele sposobów¹⁴, jednak najbardziej odpowiadającym podejściem jest podejście prakseologiczne. Pozwala ono w prawidłowy sposób zdefiniować zjawisko samej wojny, działań wojennych w wymiarze zbrojnym i niezbrojnym, a także odpowiednio zakwalifikować zjawisko walki zbrojnej. Wydaje się więc, że to podejście najbardziej przystaje do przedmiotu rozważań o kategoriach sztuki wojennej.

Jako podstawę do dalszych przemyśleń przyjęto już klasyczne twierdzenie opracowane przez prof. Tadeusza Kotarbińskiego o ogólnej teorii walki. Walka, jak twierdzi prof. T. Kotarbiński,

to wszelkie działanie przynajmniej dwupodmiotowe (przy założeniu, że i zespół może być podmiotem), gdzie jeden przynajmniej z podmiotów przeszkadza drugiemu. [...] oba podmioty nie tylko dążą obiektywnie do celów niezgodnych, lecz nadto wiedzą o tym i liczą się w budowaniu swoich planów działania też z działaniami strony przeciwnej. [...] obie strony zmuszają się wzajemnie w sposób osobliwie intensywny do pokonywania trudności, a więc pośrednio – do uprawniania techniki działań¹⁵.

Jak trafnie zauważył francuski płk Ardant du Picq, „człowiek nie idzie do walki, aby walczyć, lecz by zwyciężyć; czyni on wszystko, co leży w jego mocy, aby przestać walczyć i zdobyć zwycięstwo”¹⁶. Celem walki jest tylko zwycięstwo, czyli pokonanie

¹⁴ S. Sadowski w *Podstawowych zagadnieniach teorii walki zbrojnej* (Warszawa 2002) wyróżnia aż dziewięć różnych podejść do problemu walki.

¹⁵ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław–Warszawa 1958, s. 247.

¹⁶ A. du Picq, *Studium nad bitwą*, Oświęcim 2015, s. 39.

przeciwnika – doprowadzenie do jego porażki, a tym samym osiągnięcie własnego celu – cieszenie się pokojem opartym na lepszych warunkach niż przed wojną. Zatem rozpoczęcie wojny (konfliktu zbrojnego) jest świadomym wyborem nieprzewidywalności i pozytywnych skojarzeń związanych z podejmowaniem ryzyka.

Treść i zakres znaczeniowy przywołanych kategorii (pokój, zwycięstwo, porażka, walka) wskazują na ich wyjątkowe znaczenie w sztuce wojennej. W kontekście pokoju i zwycięstwa jest to zjawisko szczególnie pożądane i cenne, natomiast porażka jest bardzo niepożądaną i szkodliwą. Należy zatem zauważyć, że najbardziej ogólną kategorią sztuki wojennej jest wojna i co do tego nie powinno być wątpliwości. Szczególnymi kategoriami są: pokój, zwycięstwo, porażka oraz walka. Są zatem kategoriami na tyle szczególnymi, że przewijają się na wszystkich poziomach działań wojennych, zarówno zbrojnych, jak i niezbrojnych.

Pozostaje do rozważenia w tej części artykułu kwestia pytania: Jeżeli wojna jest szczególnym rodzajem konfliktu zbrojnego, to dlaczego nie jest on wzięty pod uwagę w kategoriach sztuki wojennej jako najogólniejsza jej kategoria? Wspomniany „konflikt zbrojny” w opinii autora nie jest kategorią w sztuce wojennej, gdyż sztuka wojenna odnosi się do teorii i praktyki przygotowania państwa (koalicji) i sił zbrojnych do wojny oraz wykorzystania w czasie działań wojennych materialnych, moralnych i militarnych możliwości do realizacji celów i zadań (strategicznych, operacyjnych, taktycznych), nakreślonych przez politykę państwa oraz kierowanie prowadzonymi działaniami. Obejmuje zatem różne aspekty, takie jak strategia, taktyka, logistyka, dowodzenie, organizacja sił zbrojnych itp. Konflikt zbrojny, czy to w postaci międzynarodowych konfliktów zbrojnych, wewnętrznych konfliktów zbrojnych, konfliktów zbrojnych o różnej intensywności czy działań partyzantycznych itd., jest jednym z podstawowych tematów badanych w ramach sztuki wojennej. Obszar zainteresowania zawiera się więc w przedmiocie badań sztuki wojennej i nie ma potrzeby umiejscowienia konfliktu zbrojnego w jej kategoriach.

Wojna, jak już wspomniano wyżej, jest starciem zbrojnym z przeciwnikiem i ściśle wiąże się z prowadzeniem działań wojennych, które zawierają w swojej specyfice zbrojne działania wojenne i niezbrojne działania wojenne. Kluczowy charakter można zatem przypisać w tej kategorii działaniom wojennym jako kategorii sztuki wojennej. Jest bowiem kategorią wyjściową do szeregu innych, takich jak m.in. zbrojne działania wojenne (np. walka, przegrupowanie, rozwinięcie, rozmieszczenie, operacja, bitwa, kampania, obrona, natarcie, marsz itd.), a także działania niezbrojne (np. sankcje, izolacja polityczna, dyplomacja itp.).

Stanisław Koziej uważa, że zbrojne działania wojenne to „taki rodzaj działań wojennych, których podmiotem są siły zbrojne; to wszelkie działania, zachowania się wojsk w toku wojny”¹⁷. Innymi słowy, zbrojne działania wojenne to rodzaj

¹⁷ S. Koziej, *op. cit.*, s. 14.

działań wojennych prowadzonych przez siły zbrojne, które współcześnie gwałtownie rozwijają się i nabierają dużego znaczenia. Stwierdza również, że niezbrojnymi działaniami wojennymi są „wszystkie przedsięwzięcia podejmowane i realizowane w toku wojny przez antagonistyczne podmioty polityczne przeciwko sobie za pomocą wszelkich innych środków niż militarne”¹⁸. Z kolei w wydanej już w pierwszej dekadzie XXI w. pozycji S. Koziej używa terminu „działania poza zbrojne”, które definiuje jako działania „obejmujące aktywne oddziaływanie na przeciwnika środkami niemilitarnymi (dyplomatyczne, ekonomiczne, informacyjne itp.), mające na celu osłabienie jego potencjału wojennego, oraz podtrzymywanie własnego potencjału obronnego poprzez ochronę ludności i struktur państwa, zapewnienie materialnych i niematerialnych podstaw przetrwania w warunkach wojennych oraz wsparcie własnych i sojuszniczych sił zbrojnych”¹⁹. Podobnego zdania są autorzy *Leksykonu obronności* z 2014 r., którzy twierdzą, że „niezbrojne działania wojenne to wszystkie przedsięwzięcia podejmowane i realizowane w toku wojny za pomocą wszelkich innych środków niż militarne”²⁰.

Nie wchodząc w poważniejsze rozważania, można dostrzec, że zwycięstwo na wojnie będzie przede wszystkim wynikiem właściwego zrozumienia i uwzględnienia we właściwych proporcjach w planowaniu, przygotowaniu i prowadzeniu działań wojennych zarówno zbrojnych, jak i niezbrojnych działań wojennych. Doświadczenia z historii wojen i historii sztuki wojennej wskazują, że skutek zbrojnych działań wojennych jest łatwiejszy do uchwycenia, a efekt niezbrojnych działań wojennych jest pośredni i trudny do natychmiastowego zaobserwowania.

Jeżeli wojna jest najogólniejszą kategorią sztuki wojennej, a szczególnymi są pokój, zwycięstwo i porażka oraz walka, to kolejne można określić jako kluczowe kategorie sztuki wojennej, do których można zaliczyć: działania wojenne, zbrojne działania wojenne i niezbrojne działania wojenne.

Przechodząc do dalszych rozważań nad kolejnymi kategoriami sztuki wojennej, można przyjąć, że są to ogólne kategorie sztuki wojennej. Odpowiednim punktem wyjścia do dalszych przemyśleń mogą być słowa florenckiego teoretyka Niccolò Machiavellego, który zauważył, „że są trzy najważniejsze działania wojska: wojsko maszeruje, obozuje i walczy [...]”²¹. Te ponadczasowe rodzaje zachowań żołnierskich mają swoje odzwierciedlenie w kategoriach sztuki wojennej we wszystkich jej działach. Zgodnie z takim podejściem na wysokim poziomie uogólnienia zbrojne

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Idem, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, skrypt internetowy, Warszawa/Ursynów 2010, s. 17, <https://docplayer.pl/46149740-Stanislaw-koziej-wstep-do-teorii-i-historii-bezpieczenstwa-skrypt-internetowy.html> (dostęp: 11 IV 2023).

²⁰ *Leksykon obronności...*, s. 27.

²¹ N. Machiavelli, *O sztuce wojny*, przekł. A. Szopińska, Gliwice 2008, s. 79.

działania wojenne można podzielić na: pogotowie wojsk, przegrupowanie wojsk i walkę zbrojną. Analizując żołnierskie zachowania wskazane przez N. Machiavellego, można je jeszcze uzupełnić, na tym poziomie ogólności, o pojęcie rozwinięcia, czyli swego rodzaju etap pomiędzy przegrupowaniem wojsk a walką zbrojną. Mając na uwadze logiczny ciąg zdarzeń, proponuje się, aby rozpocząć prezentowanie poszczególnych ogólnych kategorii od pogotowia wojsk, następnie przejść do przegrupowania wojsk²², rozwinięcia wojsk, a skończyć na walce zbrojnej.

Termin pogotowie wojsk (w opinii S. Kozieja pogotowie zbrojne) jest nową, wymienioną po raz pierwszy przez S. Kozieja kategorią sztuki wojennej i

obejmuje swoim zakresem takie zachowania się wojsk podczas zagrożenia i wojny, które ciągłą gotowość do walki i przez to oddziałują pośrednio na potencjalnego lub realnego przeciwnika, powstrzymując go (odstrasżając) od podjęcia określonych działań. O ile walka zbrojna jest realnym starciem z przeciwnikiem to pogotowie zbrojne jest starciem potencjalnym²³.

Proponuje się przyjąć jako kategorię pogotowie wojsk zamiast pogotowia zbrojnego, gdyż lepiej oddaje ono istotę tego zjawiska.

Następną kategorią rozpatrywaną jako ogólna jest przegrupowanie wojsk. Jest to zmiana istniejącego rozmieszczenia sił i środków²⁴. Przegrupowanie może odbywać się na różne sposoby jako marsz (na własnych środkach transportu lub pieszy) lub przewóz – na udostępnionych środkach (transport samochodowy, kolejowy, wodny oraz powietrzny, określane jako przerzut).

Z kolei rozwinięcie wojsk to przyjęcie odpowiedniego miejsca i sposobu rozlokowania poszczególnych sił i środków w celu skutecznego realizowania i osiągnięcia założonego celu działań. Stanowi ono kluczowy element planowania, przygotowania i prowadzenia działań bojowych.

²² W książce S. Kozieja, *Teoria sztuki wojennej*, s. 16, ale także u innych wspomnianych w niniejszej publikacji autorów w tym miejscu wymieniane jest jako kategoria sztuki wojennej przemieszczenie. S. Koziej definiuje je jako „zmięę obszarów (rejonów) rozmieszczenia (postoju, stacjonowania)”. Następnie dla tego typu działań na poziomie strategicznym i operacyjnym S. Koziej przyjął odpowiednio terminy: przegrupowanie strategiczne i przegrupowanie operacyjne, a na poziomie taktycznym wymienia marsze i przewozy. Uważam, że można przyjąć zapis o przegrupowaniu jako ogólnej kategorii sztuki wojennej, a następnie, zarówno na poziomie strategicznym, operacyjnym, jak i taktycznym, mówić o przegrupowaniu.

²³ S. Koziej, *Teoria...*, s. 16.

²⁴ L. Elak, *Przegrupowanie*, [w:] *Leksykon obronności...*, s. 29.

Ostatnią kategorią ogólną sztuki wojennej, mając na uwadze logiczny ciąg zdarzeń, jest walka zbrojna. Jest ona odmianą, rodzajem walki, jedną z kategorii zbrojnych działań wojennych i zasadniczą formą działań zbrojnych. Walka zbrojna jest to zorganizowane stracie dwóch przeciwstawnych stron dążących do wykonania zadań przy użyciu posiadanych sił i środków. Jej celem jest pokonanie (rozbić, zniszczenie, wymuszenie poddania się lub obezwładnienie) przeciwnika przy równoczesnym zachowaniu zdolności bojowej własnych wojsk. Osiąga się je dzięki umiejętnemu połączeniu uderzeń, manewru i ognia oraz wykorzystaniu właściwości terenu. Cechami walki zbrojnej są m.in.: duża dynamika, częste i gwałtowne zmiany sytuacji, zmienność sposobów jej prowadzenia, prowadzenie jej w różnych środowiskach oraz duża ilość lub brak informacji.

Podsumowując niniejsze przemyślenia, najogólniejszą kategorią sztuki wojennej według kryterium stopnia uogólnienia jest wojna, szczególnymi kategoriami są pokój, zwycięstwo, porażka i walka, kluczowe to zbrojne działania wojenne i niezbrojne działania wojenne, a ogólne obejmują pogotowie wojsk, przegrupowanie wojsk, rozwinięcie wojsk oraz walkę zbrojną.

Wybrane kategorie sztuki wojennej – próba klasyfikacji według kryterium skali

Klasyfikacji kategorii sztuki wojennej można dokonać również na podstawie skali wyrażanych przez nie działań wojsk. Wówczas można rozróżnić skalę strategiczną, operacyjną i taktyczną. Każdy z powyższych działów sztuki wojennej posługuje się kategoriami charakteryzującymi przedmiot i zakres ich zainteresowania.

Zbrojne działania wojenne według kryterium skali można podzielić na działania realizowane na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Dlatego też, wychodząc z tego podziału, należy używać terminu działania dla wszystkich rodzajów (form) działań (przedsięwzięć) realizowanych w poszczególnych działach sztuki wojennej. Zatem wszelkie działania (przedsięwzięcia) na poziomie strategicznym powinno nazywać się działaniami strategicznymi, na poziomie operacyjnym działaniami operacyjnymi, a na poziomie taktycznym – działaniami taktycznymi.

Działania strategiczne zatem to wszelkie działania i zachowania się całości sił zbrojnych w toku wojny. Działania operacyjne to z kolei wszelkie działania i zachowania się wojsk realizowane na poziomie operacyjnym. Zachowując konsekwencję w definiowaniu działań według kryterium skali, działania taktyczne można określić jako wszelkie działania pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych wojsk operacyjnych i wojsk obrony terytorialnej mające na celu efektywne wykorzystanie ich możliwości bojowych.

W ramach działań strategicznych można wyróżnić: pogotowie strategiczne, przegrupowanie strategiczne, rozwinięcie strategiczne i kampanię.

Pogotowie strategiczne należy rozumieć jako szereg przedsięwzięć w wymiarze strategicznym, odnoszących się do całości lub części sił zbrojnych. Mają one na celu podwyższanie, utrzymywanie i odtwarzanie zdolności oraz gotowości bojowej. Podejmowane są w czasie poprzedzającym wybuch wojny i w początkowym jej okresie. W ramach tej czynności może nastąpić rozwinięcie mobilizacyjne, czyli przechodzenie sił zbrojnych ze stanu pokojowego w stan wojenny²⁵. Przejście to wraz z rozwinięciem operacyjnym składa się na rozwinięcie strategiczne sił zbrojnych.

Warto w tym miejscu przytoczyć pogląd Ryszarda Wróblewskiego. Jego zdaniem pogotowie strategiczne oznacza

taki stan sił zbrojnych, który umożliwia im natychmiastowe podjęcie i kontynuowanie walki zbrojnej z przeciwnikiem w skali wojny. Obejmuje ono stacjonowanie wojsk w garnizonach (bazach) lub pobyt w rejonach ześrodkowania (koncentracji) albo zawczasu przygotowanych rejonach obronnych z zachowaniem odpowiedniego do sytuacji polityczno-wojskowej stopnia gotowości bojowej. Może być ono poprzedzone pełną lub częściową mobilizacją²⁶.

Przegrupowanie strategiczne w opinii S. Koziej to wszelkie przesunięcia wojsk w skali strategicznej²⁷. Powyższą definicję można uzupełnić o zapisy, że są to przesunięcia zorganizowane, odbywają się w ramach jednego lub kilku teatrów działań wojennych w celu utworzenia dogodnego stosunku sił do prowadzenia dalszych działań strategicznych. Najczęściej przegrupowanie strategiczne realizuje się z wykorzystaniem dostępnych środków transportu lądowego (samochodowego, kolejowego), wodnego (śródlądowego, morskiego) i powietrznego²⁸.

Zaproponowaną kategorią jest rozwinięcie strategiczne, które można rozumieć jako „przejście sił zbrojnych z dyslokacji pokojowej na wyznaczone kierunki działań i przyjęcie ugrupowania strategicznego do pierwszej kampanii. Oprócz rozwinięcia wojsk może wówczas nastąpić także m.in. uruchomienie mobilizacji gospodarki, osłona granic itp.”²⁹.

²⁵ S. Koziej, *Teoria...*, s. 21.

²⁶ R. Wróblewski, *Wprowadzenie do strategii wojskowej*, Warszawa 1998, s. 177.

²⁷ S. Koziej, *Teoria...*, s. 21.

²⁸ Najczęściej w literaturze przegrupowanie powietrzne nazywane jest przerzutem.

²⁹ A. Czupryński, *Ewolucja systemu pojęć sztuki wojennej*, [w:] *Przedmiot badań i system pojęć współczesnej sztuki wojennej*, red. idem, Warszawa 2006, s. 38.

Ostatnią kategorią w ramach działań strategicznych jest kampania, zresztą do tego terminu, w opinii A. Polaka, w tradycyjnym podziale sztuki wojennej jako strategiczny wymiar walki zbrojnej powinniśmy powrócić. Kampania to „zespół operacji prowadzonych na teatrze działań wojennych (teatrze wojny), zgodnie z zamiarem dowództwa strategicznego (naczelnego dowódcy) i pod jego bezpośrednim kierownictwem, dla osiągnięcia określonych celów strategicznych (militarnego celu wojny)”³⁰.

Pojęcie działania operacyjne ulegało na przestrzeni wieków ewolucji wraz ze zmieniającymi się warunkami społeczno-ekonomicznymi. Początkowo rozumiano pod nim tylko działania operacyjne wojsk podczas wojny. Obecnie działania operacyjne rozumiemy jako „wszelkie działania zgrupowań operacyjnych różnych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk podejmowane dla osiągnięcia celu strategicznego podczas pokoju, kryzysu i wojny”³¹. Tym samym w pojęciu działań operacyjnych zawierają się operacje realizowane w trakcie wojny i wojskowe operacje pokojowe, a więc nie tylko operacje prowadzone w czasie wojny, ale również działania realizowane w czasie pokoju (operacje pokojowe) i operacje podejmowane w stanie innym niż wojna (operacje reagowania kryzysowego). Także w tym pojęciu zawarte są: pogotowie operacyjne, przegrupowanie operacyjne, rozwinięcie operacyjne i operacja.

Pogotowie operacyjne

obejmuje różnorodne działania mające na celu podwyższenie, utrzymanie i odtwarzanie zdolności oraz gotowości bojowej; są to takie m.in. stany i działania, jak: utrzymanie stałej gotowości bojowej w miejscu stałej dyslokacji, osiąganie wyższych stanów gotowości bojowej i rozwijanie mobilizacyjne, pobyt w obszarach ześrodkowania (wyjściowych, odtwarzania zdolności bojowej itp.) w czasie działań wojennych, osłona operacyjna na kierunkach biernych³².

Z kolei przegrupowanie operacyjne to

zmiana dotychczasowego ugrupowania lub obszaru rozmieszczenia związku operacyjnego. [...] Można wyróżnić przegrupowanie w granicach już zajmowanego obszaru (np. przegrupowanie sił z kierunków biernych w rejon głównego wysiłku)

³⁰ L. Elak, *Kampania*, [w:] *Leksykon obronności...*, s. 24.

³¹ J. Zieliński, *Sztuka operacyjna w nowych uwarunkowaniach. Studium operacyjne*, Warszawa 2000, s. 50.

³² S. Koziej, *Teoria...*, s. 18.

i przegrupowania do innego obszaru, na inny kierunek (np. na rubież wejścia do bitwy w toku rozwijania operacji zaczepnej)³³.

Szczególnym rodzajem przegrupowania operacyjnego jest przyjęcie ugrupowania do pierwszej (lub kolejnej) operacji, zwane rozwinięciem operacyjnym. Jest to system przedsięwzięć doprowadzających do pełnej gotowości bojowej dowództwa, sztaby i wojska, ich przegrupowanie i zajęcie rejonów wyjściowych, zapewniających dogodne warunki przyjęcia przez związki operacyjne odpowiedniego ugrupowania zgodnie z zamiarem przewidywanej operacji oraz skuteczne jej rozwinięcie. Celem rozwinięcia operacyjnego jest przeciwdziałanie zaskoczeniu i uchylenie się od uderzeń zwłaszcza precyzyjnymi środkami rakietowymi i środkami napadu powietrznego³⁴ oraz zapewnienie dogodnych warunków do odparcia agresji przeciwnika i prowadzenia przyszyłych operacji.

Ostatnią kategorią sztuki wojennej w ramach działań operacyjnych jest operacja. Jest ona po kampanii kolejną kategorią w ramach ogólnej kategorii sztuki wojennej – walce zbrojnej. Znaczenie operacji, tak jak i działań operacyjnych, w historii sztuki wojennej ulegało zmianie. Obecnie A. Polak operację definiuje jako część składową kampanii, najwyższy wymiar walki zbrojnej na poziomie operacyjnym, i jest to zespół bitew prowadzonych na obszarze operacji, zgodnie z zamiarem dowódcy operacyjnego i pod jego bezpośrednim dowództwem dla osiągnięcia celu operacyjnego (celów operacyjnych).

W skali taktycznej można analogicznie jak w skali strategicznej i operacyjnej wyróżnić: pogotowie taktyczne, przegrupowanie taktyczne, rozwinięcie taktyczne oraz bitwę i bój. Zatem pogotowie taktyczne to „stacjonowanie wojsk w garnizonach oraz pobyt w rejonach ześrodkowania lub na postojach, albo też w zawczasu przygotowanych rejonach (punktach, obiektach) obronnych, z zachowaniem odpowiedniego stopnia (poziomu) zdolności i gotowości bojowej”³⁵. Kolejną kategorią jest przegrupowanie taktyczne, które oznacza „zorganizowane przesunięcie pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych z rejonu wyścigowego (rzadziej ześrodkowania) na rubież wejścia do bitwy (boju) lub w ramach przegrupowania operacyjnego (strategicznego) i manewru z jednego na inny kierunek, zgodnie z zamiarem ich wykorzystania do realizacji zadań taktycznych, niekiedy operacyjnych”³⁶.

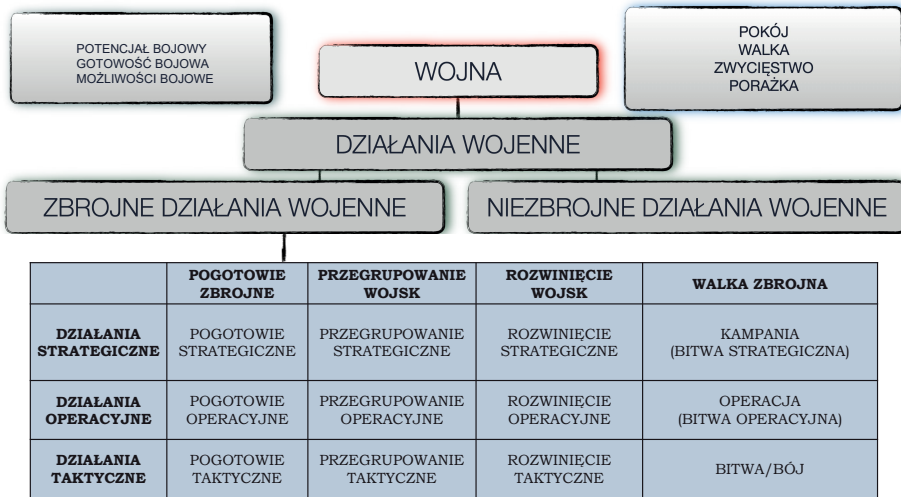
³³ *Ibidem*.

³⁴ Należy także pamiętać, że dopóki w arsenałach wojskowych znajduje się broń jądrowa, to istnieje potencjalne zagrożenie jej użycia w działaniach bojowych. Przykładem może być retoryka prezydenta Federacji Rosyjskiej W. W. Putina, który wskazuje, że posiadając broń tego typu, może jej użyć w określonej sytuacji strategicznej.

³⁵ S. Koziej, *Teoria...*, s. 17.

³⁶ Na podstawie: *Przegrupowanie taktyczne*, [w:] M. Laprus, *Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979, s. 340.

Proponowana kategoria w działaniach taktycznych – rozwinięcie taktyczne należy rozumieć jako zorganizowane przejście wojsk z ugrupowania marszowego w ugrupowanie bojowe w celu wejścia do walki pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych.

Wykres 2. Klasyfikacja kategorii sztuki wojennej – propozycja autora
(Źródło: opracowanie własne)

Ostatnimi kategoriami sztuki wojennej w działaniach taktycznych są bitwa i bój. Zarówno pierwszy, jak i drugi termin zmieniały swoje znaczenie i były definiowane na wiele sposobów. Cytowany S. Koziej uważał, że bitwa to „podstawowa część operacji i stanowi skupione w czasie i przestrzeni starcie sił głównych przeciwstawnych związków operacyjnych lub taktyczno-operacyjnych”³⁷. Innymi słowy, bitwa była kategorią na poziomie działań operacyjnych. S. Koziej wymienia również w swojej monografii bitwę strategiczną³⁸ i bitwę operacyjną³⁹. W literaturze można spotkać

³⁷ S. Koziej, *Teoria...*, s. 18.

³⁸ Bitwa strategiczna to skoncentrowane w czasie i przestrzeni bezpośrednie starcie sił głównych zgrupowań strategicznych przeciwnych stron.

³⁹ Bitwa strategiczna i bitwa operacyjna, pojmowane jako bitwy decydujące o dalszych losach kampanii czy operacji. W tym ujęciu – w wymiarze strategicznym bitwa miała obejmować w sobie zespół operacji, prowadzonych w sposób ciągły, z wielkim rozmachem na zasadniczym kierunku strategicznym lub teatrze działań wojennych. Bitwa w ujęciu operacyjnym

się także z bitwą obronną, zaczepną, graniczną czy spotkaniową⁴⁰, ale również bitwą walną czy bitwą generalną. Jak można zauważyć, bitwa z odpowiednim przymiotnikiem jest na poziomie działań strategicznych i operacyjnych w kategorii walki zbrojnej. Pozostaje zatem rozstrzygnąć, jak nazwać działanie taktyczne w kategorii walka zbrojna.

Przez większą część dziejów sztuka wojenna dzieliła się jedynie na dwa działy: strategię i taktykę. Istotą różnicy pomiędzy nimi można wyrazić w bardzo prosty sposób: strategia była sztuką prowadzenia wojny, a taktyka sztuką rozegrania bitwy. Rozróżnienie to stało się nieprecyzyjne w momencie, gdy zwiększył się rozmach prowadzonych wojen i pojawiło się zjawisko operacji. Analogicznie do powyższych kategorii można dodać do bitwy przymiotnik bitwa taktyczna, ale nie jest to odpowiednie i właściwe rozwiązanie problemu, gdyż wówczas ogólna kategoria nie powinna być nazwana walką zbrojną, a bitwą. Można rozważyć propozycję, gdzie w odniesieniu do działań taktycznych kategorią sztuki wojennej będzie bitwa, rozumiana jako zespół bojów, uderzeń i manewrów wykonywanych przez główne siły jednego lub kilku związków taktycznych w określonym czasie i przestrzeni zgodnie z zamiarem dowódcy taktycznego i pod jego bezpośrednim dowództwem dla osiągnięcia celów taktycznych.

Jednak należy się zastanowić, czy na poziomie działań taktycznych nie rozróżnić szczebla związku taktycznego, oddziału i pododdziału. W podobny sposób klasyfikował walkę zbrojną w działaniach taktycznych S. Sadowski w cytowanej wcześniej monografii. Przyjął on bitwę za starcie zbrojne na poziomie związku taktycznego, za jej niższe formy uznał: boje (oddział), potyczki (pododdziały) i pojedynki (pojedynczy żołnierze)⁴¹. Wspomniany A. Polak sugeruje obecnie, że bitwa powinna być kategorią w działaniach taktycznych. Dlatego też jest właściwe, aby dla związku taktycznego przyjąć jako kategorię bitwę, a dla pododdziału i oddziału stosować kategorię boju. Może być on definiowany jako „zorganizowane, zwykle krótkotrwałe, starcie zbrojne pododdziałów, oddziałów walczących stron”⁴².

ma być zespołem walk, połączonych wspólnym celem i jedną myślą przewodnią, w określonym czasie i przestrzeni (obszarze–kierunku). *Vide: Mała encyklopedia wojskowa*, t. I, red. M. Odlewany, Warszawa 1968, s. 151.

⁴⁰ Wymienione bitwy są zdefiniowane w *Leksykonie obronności* wydanym w 2014 r.

⁴¹ S. Sadowski, *op. cit.*, s. 80.

⁴² *Leksykon wiedzy wojskowej...*, s. 51.

Wybrane kategorie sztuki wojennej – próba klasyfikacji według kryterium treści i znaczenia

Od zarania dziejów głównym przedmiotem zainteresowania sztuki wojennej było przygotowanie, szkolenie i używanie sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. Zawsze więc jej przedmiotem zainteresowania były siły zbrojne, ich rozwój i metody ich używania. Sztuka wojenna odpowiada także wszystkim uwarunkowaniom aspektu rozwoju nauki⁴³. Posiada więc aspekty: historyczno-geograficzny, statyczny, dynamiczny, treściowy, metodologiczny, strukturalny, językowy, aksjologiczny, systemowy, psychologiczny, socjologiczny, organizacyjny, prawny, ideologiczny, polityczny, ekonomiczny. Sztuka wojenna jest: obiektywna, deterministyczna, generalizująca, intersubiektywna, logiczna, otwarta i dopuszczająca zmiany, a także sprawdzalna⁴⁴. Sztuka wojenna jest więc „interdyscyplinarna i do rozwiązywania swych problemów korzysta z innych obszarów wiedzy”⁴⁵.

W *Leksykonie obronności* sztuka wojenna została zdefiniowana jako „teoria i praktyka przygotowania państwa (koalicji) i sił zbrojnych do wojny oraz wykorzystania w czasie działań wojennych materialnych, moralnych i militarnych możliwości do realizacji celów i zadań (strategicznych, operacyjnych, taktycznych), nakreślonych przez politykę państwa oraz kierowanie prowadzonymi działaniami”⁴⁶.

Wcześniej, bo w wydanej przed II wojną światową *Encyklopedii wojskowej* pod redakcją naukową mjr. Ottona Laskowskiego stwierdza się, że „sztuka wojenna jest sztuką prowadzenia wojny wyłącznie pod kątem widzenia wojskowego”⁴⁷. Po II wojnie światowej, w trzecim, ostatnim tomie *Małej encyklopedii wojskowej*, który ukazał się w 1971 r., sztuka wojenna była definiowana jako „dziedzina wiedzy i umiejętności dotyczących przygotowania i prowadzenia walki zbrojnej”⁴⁸. Natomiast zadaniem sztuki wojennej „jest wykorzystanie doświadczenia z pola walki, wzbogacenie go wiedzą teoretyczną w celu udoskonalenia form i metod rozstrzygnięcia wojen i konfliktów zbrojnych”⁴⁹.

⁴³ A. Czupryński, *Współczesna sztuka...*, s. 28.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 28–29.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 30.

⁴⁶ *Leksykon obronności...*, s. 36.

⁴⁷ *Encyklopedia wojskowa*, red. O. Laskowski, Warszawa 1937, s. 782.

⁴⁸ *Mała encyklopedia wojskowa*, t. II, Warszawa 2007, s. 353.

⁴⁹ *Ibidem*.

Bardzo ciekawe podejście do współczesnego pojmowania sztuki wojennej przedstawił wspomniany wcześniej A. Czupryński, który uważa, że „współczesna sztuka wojenna to sztuka używania narzędzi wojny do wywalczenia pokoju na warunkach prawa międzynarodowego”⁵⁰. Z kolei Jean Guitton, francuski filozof i pisarz, wykładowca we francuskiej Akademii Wojskowej Saint-Cyr uważa, że sztuka wojenna „polega na unikaniu wojny poprzez oddziaływanie na psychikę za pomocą samej psychiki, lęku, paraliżu i odstraszenia”⁵¹. Podstawę powyższej zmiany w postrzeganiu sztuki wojennej we współczesnym świecie stanowi reorientacja w paradygmacie strat, zmianie mentalności demokratycznych społeczeństw i kreowaniu pokojowej polityki przez demokratyczne rządy.

Można oczywiście polemizować z takimi zapisami, gdyż sztuka wojenna, jak wskazuje jej nazwa, dotyczyła wojny, przygotowania państwa i sił zbrojnych do jej prowadzenia. Dlatego też uważam, że obecnie, biorąc pod uwagę także doświadczenia z wojny na Ukrainie, sztuka wojenna to umiejętność posługiwania się pełną siłą państwa dla wywalczenia bezpieczeństwa.

Wracając do zmian dotyczących wszystkich trzech działów sztuki wojennej, a mianowicie: strategii, sztuki operacyjnej i taktyki, należy przybliżyć ich zakres problemowy. Strategia zajmuje się problematyką przygotowania i prowadzenia wojny jako całości oraz poszczególnych jej kampanii i bitew. Teoretyk i badacz sztuki wojennej gen. dyw. dr Franciszek Skibiński (1899–1991) uważał, że strategią powinno się nazywać „sposób postępowania w przygotowaniu i prowadzeniu danej konkretnej wojny, kampanii lub bitwy, obrany i zastosowany przez najwyższe ogniwa władzy państwowej, naczelne dowództwo lub naczelne dowództwo danego konkretnego teatru działań wojennych”⁵². Ta definicja najbliższa jest tradycyjnemu pojmowaniu strategii oraz oddaje najlepiej jej ducha nawet współcześnie. W tej treści definicja strategii została zaproponowana także w najnowszym wydaniu *Leksykonu obronności*⁵³. Innymi słowy, przedsięwzięcia strategiczne zależą od polityki, określającej cele wojny oraz wielu czynników społeczno-gospodarczych, naukowych i technologicznych. W czasie pokoju zadania strategiczne, wynikające z założeń doktrynalnych sojuszu i doktryny narodowej, prowadzą się głównie do wszechstronnego przygotowania obrony państwa. Problematykę z dziedziny strategii obronnej (wojennej) należy rozpatrywać w następujących kategoriach: zadań całego systemu obronnego sojuszu i poszczególnych państw członkowskich, współzależności między strategią obronną a strategiami sektorowymi, takimi

⁵⁰ A. Czupryński, *Współczesna sztuka...*, s. 15.

⁵¹ J. Guitton, *Mysł i wojna*, Warszawa 2018, s. 23.

⁵² F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, Warszawa 1972, s. 109.

⁵³ *Leksykon obronności...*, s. 35.

jak np. rozwój technologiczny, naukowy czy społeczno-gospodarczy, rozwój doktryn naukowych i powiązań nauk o bezpieczeństwie z naukami inżynieryjno-technicznymi, medycznymi i naukami o zdrowiu, społecznymi, ścisłymi i przyrodniczymi. Teoria dostarczy zatem uniwersalnej wiedzy, a praktyka umiejętności rozwiązywania zagadnień z zakresu strategii oraz realnych rozwiązań w sferze koncepcji, programów i planów działania na co dzień w czasie pokoju, kryzysu i wojny. Praktyka realizuje zespół przedsięwzięć mających na celu przygotowanie m.in. sił zbrojnych oraz potrzebnych zasobów strategicznych, rezerw osobowych i materiałowych, systemu mobilizacji i uzupełnień, systemów kierowania i dowodzenia wojskami, teatru działań wojennych i kierunków strategicznych (operacyjnych), planów obrony i operacji.

Z kolei sztuka operacyjna w teorii zajmuje się opracowaniem zasad organizacji i prowadzenia operacji przez związki operacyjne, w praktyce przygotowuje siły zbrojne i elementy zabezpieczenia działań bojowych, realizując przede wszystkim zadania szkoleniowe i wykonawcze, prognostyczne i planistyczne. Powyższe zadania realizuje się poprzez ocenę i prognozowanie dynamicznego rozwoju czynników militarnych z uwzględnieniem czynników pozamilitarnych, wiedzy i praktyki nabytej w wyniku studiowania doświadczeń minionych wojen oraz ćwiczeń i codziennej praktyki szkoleniowej.

Najniższy dział sztuki wojennej – taktykę, określa się jako umiejętność przygotowania i prowadzenia walki przez pododdziały, oddziały i związki taktyczne jednego lub kilku rodzajów wojsk, ze składu różnych rodzajów sił zbrojnych. W zakresie taktyki teoria bada i ustala w postaci zasad najrozmaitsze aspekty walki zbrojnej oraz działań specjalnych. Wprowadza do codziennej praktyki szkoleniowej wojsk zasady regulaminowe.

Opisując źródła przemian w sztuce wojennej, sposobach prowadzenia walki, szeroko analizuje się różne czynniki, które je determinują. Powszechnie uznaje się, że tymi czynnikami są:

- 1) poziom nauki i techniki,
- 2) rozwój nowych środków walki,
- 3) struktura organizacyjna wojsk, ich uzbrojenie i wyposażenie oraz ilość i jakość technicznego sprzętu bojowego, który może być wykorzystany w najbliższym czasie i w dalszym horyzoncie myślowym,
- 4) zmiany założeń doktrynalnych, strategicznych, operacyjnych i taktycznych oraz kierunki i perspektywy ich rozwoju,
- 5) rozwój myśli wojskowej⁵⁴.

⁵⁴ *Sztuka wojenna...*, s. 121.

Sztuka wojenna zatem, jak każda inna dziedzina życia społecznego, ulega przeobrażeniom wraz z postępowaniem cywilizacyjnym. Wzajemna zależność między społeczeństwem, gospodarką, polityką, nauką i wojskiem prowadzi do przemian w sposobie prowadzenia wojny, a w związku z tym zmianom ulegają również formy walki.

Zakończenie

Zaprezentowana propozycja innego spojrzenia na kategorie sztuki wojennej jest tylko fragmentem szerszego opracowania, które zostanie wydane w najbliższej przyszłości nakładem wydawnictwa Akademii Sztuki Wojennej, a także nie jest rozwiązaniem ostatecznym. Natomiast niniejsza publikacja może posłużyć za podstawę do wznowienia dyskursu naukowego nie tylko nad klasyfikacją kategorii sztuki wojennej, ale również innymi problemami teorii i historii sztuki wojennej. Intencją autora jest oprócz uporządkowania kwestii kategorii sztuki wojennej także rozpoczęcie polemiki, na łamach prasy naukowej oraz w ramach warsztatów i innych spotkań naukowych, dotyczącej rozważanej wyżej tematyki. Należy mieć także świadomość, że sugerowane rozważania teoretyczne nie wpłyną w decydujący sposób na praktyczny wymiar sztuki wojennej, a zwłaszcza walki zbrojnej. Jednak opisane propozycje mogą przysłużyć się zmniejszeniu chaosu i zamieszania terminologicznego w teorii sztuki wojennej, gdyż, jak zauważył Franciszek Bacon, „prawdę łatwiej wyłowić z błędów niż z zamętu”⁵⁵!

Bibliografia (Bibliography)

Opracowania

Bacon F., *Novum organum*, przekł. J. Wikarjak, Warszawa 1955.

Balcerowicz B., *Współczesna sztuka wojenna – konteksty*, [w:] *Sztuka wojenna we współczesnych konfliktach zbrojnych – przemiany i tendencje rozwojowe. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 20 października 2006 r.*, red. J. Gotowała, Warszawa 2007, s. 127–133.

Clausewitz C. von, *O wojnie*, Lublin 1995.

Czupryński A., *Ewolucja systemu pojęć sztuki wojennej*, [w:] *Przedmiot badań i system pojęć współczesnej sztuki wojennej*, red. A. Czupryński, Warszawa 2006, s. 23–45.

⁵⁵ Por. F. Bacon, *Novum organum*, przekł. J. Wikarjak, Warszawa 1955, s. 216.

- Czupryński A., *Współczesna sztuka operacyjna*, Warszawa 2009.
- Encyklopedia wojskowa*, red. O. Laskowski, Warszawa 1937.
- Guitton J., *Mysł i wojna*, Warszawa 2018.
- Kitler W., *Transdyscyplinarność badań w naukach o bezpieczeństwie i w naukach o obronności*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe. Aspekty metodologiczne i dydaktyczne*, red. W. Kitler, T. Kośmider, Warszawa 2015, s. 161–177.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław–Warszawa 1958.
- Koziej S., *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 1993.
- Lasota J., *Zasady sztuki wojennej*, Warszawa 2020.
- Leksykon obronności*, red. M. Huzarski, J. Wolejszo, Warszawa 2014.
- Leksykon wiedzy wojskowej*, red. M. Laprus, Warszawa 1979.
- Liddel Hart B.H., *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959.
- Machiavelli N., *Księżę*, przekł. C. Nanke, Kęty 2007.
- Machiavelli N., *O sztuce wojny*, przekł. A. Szopińska, Gliwice 2008.
- Malasiewicz K., *Teoria walki zbrojnej. Próba systematyzacji*, Warszawa 2018.
- Mała encyklopedia wojskowa*, t. I–III, red. M. Odlewany, Warszawa 1967–1971.
- Mała encyklopedia wojskowa*, t. II, Warszawa 2007.
- Picq A. du, *Studium nad bitwą*, Oświęcim 2015.
- Sadowski S., *Podstawowe zagadnienia teorii walki zbrojnej*, Warszawa 2002.
- Skibiński F., *Rozważania o sztuce wojennej*, Warszawa 1972.
- Sztuka wojenna*, red. A. Polak, J. Joniak, Warszawa 2014.
- Wróblewski R., *Wprowadzenie do strategii wojskowej*, Warszawa 1998.
- Zieliński J., *Sztuka operacyjna w nowych uwarunkowaniach. Studium operacyjne*, Warszawa 2000.

Netografia

- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kategoria.html> (dostęp: 1 VII 2023).
- <https://wsjp.pl/haslo/podglad/17438/zwyciestwo/4882814/w-walce> (dostęp: 11 VII 2023).
- Kęsoń T., *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, skrypt internetowy, www.osrodekbadania.waw.pl (dostęp: 12 I 2020).
- Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, skrypt internetowy, Warszawa/Ursynów 2010, s. 17, <https://docplayer.pl/46149740-Stanislaw-koziej-wstep-do-teorii-i-historii-bezpieczenstwa-skrypt-internetowy.html> (dostęp: 11 IV 2023).

Notka o autorze

Plk dr hab. Jacek Lasota, prof. ASzWoj – dyrektor Instytutu Historii i Polemologii Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie.

Zainteresowania naukowe: historia i teoria sztuki wojennej, polemologia.

j.lasota@akademia.mil.pl